

НАЙВИЩА БІДНІСТЬ ЯК ФОРМА ЖИТТЯ: ФЕНОМЕН ФРАНЦИСКАНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Олександр Володимирович Тимофєєв
Україна

*кандидат філософських наук,
асистент кафедри філософії і педагогіки
НТУ «Дніпровська політехніка»*

В 1889 р. в статті «Теософські питання» О.П. Блаватська писала: «Якщо на світі не буде "бідних", то "цивілізація" не тільки не втратить "свою притягальну принадність", але, навпаки, розвинеться до такого високого культурного рівня, який ми зараз не в силах навіть віддалено собі уявити. З переконаності в минушому характері матеріального щастя народиться прагнення до вічного блаженства, доступного для кожної людини»¹⁰. Нажаль, але більш чим через сотню років ми не бачимо зникнення бідності чи зменшення кількості бідних. Тому, як видається, треба спробувати змінити першу строку цього висловлювання, а саме «Якщо на світі не буде "багатих"..». Хоча таке формулювання є провокативним та має «забруднений» досвід використання, воно не змінює основний сенс, проте визначає інший шлях для досягнення «високого культурного рівня». За словами, що приписують Махатмі Ганді: «Цивілізація в справжньому сенсі слова полягає не в множенні потреб, а у вільному і добре продуманому обмеженні своїх бажань»¹¹.

В контексті світоглядної діалогічності такого шляху відзначимо, що сучасний лідер католицької церкви, прийнявши ім'я Франциск на честь святого Франциска Ассізького – покровителя бідних, пропонує змінити вектор розвитку людства, наполягаючи: «Ми повинні обходитися меншим і жити скромніше. Нам всім слід замислитися: чи не можемо ми стати трохи бідніше? Адже це обов'язок кожного з нас – не мати стільки речей, стати трохи бідніше»¹².

Одним з радикальних прикладів такої форми життя є концепція «найвищої бідності» (*altissima paupertas*) середньовічного руху

¹⁰ Блаватская Е.П. Теософские вопросы // «Lucifer». 1889. Vol. IV, № 19. pp. 87-88.

¹¹ Махатма Ганди. Цитаты и высказывания. <http://greatwords.org/quotes/8215/>

¹² Папа Франциск. Человек слова («Pope Francis: A Man of His Word»), 2018 / Електронний ресурс: <https://filmix.co/dokumentalenyje/129206-papa-francisk-chelovek-slova-2018.html>

францисканців, до якої ми звернемося, щоб показати, що окрім усталеного сучасного політико-економічного ладу існує й інший напрямок розвитку західної культури, який, на нашу думку, ще чекає свого втілення. Францисканська практика досвіду бідності (*usus pauper*) може допомогти нам зрозуміти, чому і як саме той, хто живе життям відповідно до стандартів бідних, може бути здатним зменшити бідність, яку вони поділяють: 1) він або вона знають свої реальні потреби; 2) цінують людей та проблеми реально, а не функціонально; 3) розуміють важливість дару та обміну без очікування добре прорахованого повернення; 4) здатні бачити всіх людей і всі питання в перспективі повноти й достатку¹³.

Як відомо, засновником чернечого Ордену францисканців був святий Франциск Ассізький (бл. 1181-1226). Він проповідував любов до людей і до інших творінь Божих, закликав до покаяння і життя в прощенні, протиставляв жорстокості свого часу смиренність і покірність. Святий Франциск прагнув уникнути зла свого часу, заперечуючи, перш за все, матеріальне багатство, яке він розглядав як джерело і корінь всіх немічей грішної людини і відкритої рани духовної релігії. Так, в Правилі св. Франциска сказано: «Господь повеліває в Євангелії: «Глядіть, остерігайтеся всякої злоби й користолюбства (пор. Лк. 12:15)... Тому всякий брат, де б не був він і куди б не йшов, нехай не бере, не приймає і не велить приймати ніяких грошей... щоб через таку малість не втратити Царство Небесне» («Regula non bullata», cap. VIII)¹⁴.

Важливість цього документу надзвичайна. По суті, справа не в тому, щоб уникнути моральних зол (злість, жадібність і т. ін.), а в тому, щоб уникнути нового порядку (гроші), який їх виробляє. Францисканці ж, як «менші брати» (*fratres minores*) повинні жити в абсолютній залежності: відмовившись від людських гарантій і запевнень, вони повністю довіренні доброті Бога та інших людей. Брати по відношенню до чоловіків і жінок, сини по відношенню до Бога – тільки так вони зможуть досягнути вершини найвищої бідності. Це повний, цілісний спосіб життя, яким Франциск намагається показати, що проблема не починається і не закінчується жадібністю, амбіціями, насильством або підпорядкуванням один

¹³ *Speelman W.M.* The Franciscan Usus Pauper: using poverty to put life in the perspective of plenitude // *Palgrave Communications*. 2018. № 4. pp. 1-7.

¹⁴ *Св. Франциск Ассизский.* Полное собрание сочинений / Ред. пер., вст. ст. и коммент. В.Л. Задворного. Москва: Издательство Францисканцев, 1995. Електронний ресурс: <http://www.agnuz.info/app/webroot/library/281/359/index.htm>

одному, але системою, яка їх створює і від якої вони залежать. Життя без власності не означає, що вам нема чого дати, але що вам нема чого продати.

Відомо, що рух францисканців, щойно з'явившись (1208 р.) здобув значну кількість прибічників і народне визнання. Миряни критикували прихильність вищого духовенства й настоятелів монастирів до показової пишноти та розкоші. Заклик повернутися до бідності, простоти і чистої духовності ранньої Церкви отримав широку підтримку з боку населення. Метою францисканських монахів була проповідь євангельського способу життя в суспільстві, тобто життя в мирі, братерстві, любові та злагоді.

Правило Франциска Ассізького, затверджене буллою папи Гонорія III (1223 р.) представляє тему братерської любові в нерозривному зв'язку з темою крайньої бідності. Франциск приєднує своїх братів до найвищої бідності (*altissima paupertas*), явно вказуючи на братство як єдиний простір, в якому зречення від власності та виключення всіх типів панування (*dominium*) можуть бути зроблені без шкоди для цілісності як окремої юридичної особи, так і групи. В цьому розумінні францисканська «найвища бідність» не є «одиначною» аскетичною практикою для спасіння (від грец. *μοναχός* – «одинак») як це було в чернечій традиції. Тепер ця практика постає невід'ємною частиною «апостольського» або «святого» життя, яку сповідають в спільній досконалій радості. Тому францисканське братство – це простір реальних зв'язків і взаємин. Основоположним принципом, що регулює ці відносини, є принцип взаємності: важливі не функціональні, а міжособистісні відносини. І це один з основних моментів, щоб зрозуміти, чому св. Франциск хотів братства, а не «співтовариства». У Правилі францисканців немає ні батьків, ні абатів, ні настоятелів, ні будь-яких установ або духовних інстанцій, які створюють, визначають або підтримують вертикальну або пірамідальну структуру.

В структурі братства, яка є необоротно горизонтальною, кожен брат (як називали себе ченці в реальному житті) стежить за тим, щоб вся влада залишалися виключно в руках Бога. Генеральний міністр Ордену, – повторював Франциск, – Святий Дух. Але не в ієрархічному сенсі. Св. Франциск часто використовує вираз «мати Дух Господній» (*habere Spiritum Domini*) який являє собою визначення надприродного духовного стану особливої близькості, єднання з Богом. «Більш за все (брати) повинні бажати мати Дух

Господній і Його святу дію в собі» («Regula bullata», cap. X)¹⁵. Це означає, що для францисканського Правилу образ життя є таким, який не просто підпорядковується Правилу, але слідує слідами вбогості Ісуса, тобто постає ефектом дії духу Божого. Відзначимо, що євангельська бідність радикальних францисканських рухів розумілася не як нова екзегеза священного тексту, але його чиста і проста ідентифікація з життям, як ніби вони не хотіли читати і тлумачити Євангеліє, а тільки жити. Але кінцевий сенс полягає в тому, що, відмовляючись від складових елементів усталеного порядку (соціального, політичного, правового, економічного і т.д.), францисканська форма життя досягає реальної можливості не відтворювати цей порядок. При бажанні така зміна або перетворення практики життя фактично призводить до іншої свідомості та іншого світу.

В цьому контексті найціннішою спадщиною францисканської концепції «найвищої бідності» видається розуміння *життя як того, що ніколи не дається як власність, а лише як божественний дар*, з чого випливає критика сучасної функціональної, економічної та урядової онтології, яка під різними масками продовжує до сих пір визначати долю людського виду. Напрямок розвитку західної культури, запропонований францисканцями, на нашу думку, ще чекає свого втілення. Як стверджує сучасний італійський філософ Дж. Агамбен, «використання того, що має на увазі теорія, розроблена теологами Ордену францисканців, робить «найвищу бідність» формою життя, яка починається саме там, де закінчуються всі форми життя на Заході»¹⁶.

На завершення хотілося б відзначити, що принципи францисканської духовності мають схожість з універсальними теософськими істинами, які змінюють ставлення людини до життя, як тільки вона починає їх застосовувати. В загальному вигляді їх можна висловити наступним чином: «Людина – безсмертна душа, яка зростає до ідеалу досконалості, співпрацюючи з Божественним Планом, в першу чергу навчаючись допомагати своїм побратимам – людям»¹⁷.

---

¹⁵ Там само.

¹⁶ Agamben G. The Highest Poverty: Monastic Rules and Form-of-Life / Translated by A. Kotsko. Stanford, CA: Stanford University Press, 2013. P. 143.

¹⁷ Белан В. Теософські принципи у людських стосунках, зокрема в сімейних та бізнес-стосунках // Теософське товариство в Україні, 2018. Електронний ресурс: <http://theosophy.in.ua/publikatsiji/statti/376-teosofski-pryntsypy-u-liudskiykh-stosunkakh-zokrema-v-simeinykh-ta-biznesstosunkakh>